

Az Európai Unió szükséges reformja – az európai gazdasági kormányzás kereteinek továbbfejlesztése

Gondolatok a Centre for European Policy Studies 2017. évi Ideas Lab konferenciájáról¹ (Brüsszel, 2017. február 23–24.)

Az Európai Unió szakpolitikáival foglalkozó legtekintélyesebb európai *think tank*, a brüsszeli székhelyű Centre for European Policy Studies (CEPS) immáron negyedik alkalommal rendezte meg éves Ideas Lab konferenciáját. A 2017. évi konferenciának már a címe is – *Reconstructing the Union* (Átalakítani az uniót) – utal arra a helyzetre, hogy az európai integrációs folyamat lényegét (a négy alapszabadság kiteljesítését) céljául kitűző közös (majd később egységes) piacot megvalósítani kívánó római szerződés aláírásának 60. évfordulóján és a Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) programját elindító maastrichti szerződés aláírásának 25. évfordulóján az Európai Unió számos területen komoly kihívások elé néz és átalakításra szorul.

A konferencia nyitó és záró plenáris ülései között egymással párhuzamosan 11 szakpolitikai szekcióban zajlott a vita az egyes területek előtt álló kihívásokra adandó stratégiai válaszokról. A szekciókban folyó vitát mindig három, az adott témával foglalkozó elismert szakértő vitaindító gondolatai alapozták meg. Ez a tájékoztató a plenáris üléseken és a gazdasági szekcióban elhangzott gondolatokról számol be.

A nyitó plenáris ülés az Európai Uniót és tagállamait jellemző társadalmi folyamatok vizsgálatára irányult. *Jocelyn Kiley*, a Pew Research Center társigazgatója összefoglalta intézetének a populizmus erősödését jellemző tényezők alakulásáról végzett 2016. évi *Global Attitudes Survey* felmérését.² A kutatási eredmények bemutatásának célja az volt, hogy – a növekvő idegenellenesség, a menekültkérdés és a terrorizmus közötti összefüggések vagy a nemzeti hovatartozás és állampolgárság közötti kapcsolat megítélése kapcsán – felhívja a figyelmet arra: az egyes európai országok polgárai nagyon eltérően gondolkodnak az identitás és a nemzethez tartozás kérdéseiről.

¹ Az Ideas Lab fő célja, hogy az egyes szakpolitikák elismert kutatóinak és gyakorlati megvalósításában részt vevő magas rangú kormányzati és európai bizottsági tisztviselőknak a gondolatébresztő előadásai után aktív vita alakuljon ki, amelynek következtetései hatással lehetnek az adott szakterület jövőjének formálására. E beszámoló szerzője a 2014. évi első Ideas Lab konferenciától kezdve meghívást kap a rendezvényre, amelyen mindig részt is vesz. A CEPS Ideas Lab konferenciáival kapcsolatos információk a <https://www.ceps.eu/content/ceps-ideas-lab> címen érhetők el.

² A Pew Research Center közvélemény-kutatási adatairól lásd az intézet honlapját: <http://www.pewglobal.org>.

A közvélemény-kutatási eredmények tükrében érzékelhetővé vált, hogy az EU számos tagállamában megerősödő nacionalista mozgalmak és pártok EU-ellenessége teremtette közhangulatban miért nehéz közös európai szintű válaszokat megfogalmazni például a menekült- és migránsválság kezelésében, illetve általában előrelépni számos szakpolitika mélyítésének kérdésében.

A nyitóülés díszvendége – az Európai Tanács soros elnöki tisztségét ebben a félévben betöltő Málta miniszterelnöke –, *Joseph Muscat* előadásában néhány, meggyőződése szerint az unió egysége és fejlődése szempontjából stratégiai jelentőségű területre hívta fel a figyelmet. Ilyen kulcsterületek közé tartozik egy európai szociális egyezmény elfogadásának szükségessége (amelyben az EU mindenfajta egyenlőtlenséggel szemben kifejezheti eltökéltségét): ez az előadó szerint az EU egyik meghatározó értéke lehetne, amellyel az uniós állampolgárok azonosulhatnak. A másik felvetése a Brexithez kapcsolódott: ahhoz, hogy ne erősödjön az EU-ellenesség és az unióból való kilépés gondolata, olyan támogatási alapokat kell kialakítani, amelyek megakadályozhatják a hátrányosan érintett társadalmi csoportok és régiók további lemorzsolódását. Harmadik kérdéskörként a Törökországgal fennálló viszonyban az emberi jogok elismertetésének számonkérését nevezte meg (ami a csatlakozási tárgyalások során a 21. fejezet megnyitását jelenti). Muscat kifejtette, hogy a többsebesebb Európa realitását el kell fogadni, amelynek létező példája az euróövezet, de ilyen lesz a szociális unióban vagy egy védelmi unióban való részvétel is.

A monetáris politika és a GMU kormányzásának keretei

A gazdasági szekció első ülése azt a kérdést járta körül, hogy milyen lehetőségek állnak az Európai Központi Bank rendelkezésére az általa – a mennyiségi lazítás keretében – alkalmazott nem szokványos eszközök fokozatos kivezetéséhez. Ezekre az eszközökre a globális pénzügyi és gazdasági válság hatásainak kezeléséhez lett szükség, segítve az államháztartások finanszírozhatóságának fenntartását, a defláció elkerülését és a gazdasági növekedés előmozdítását. A különféle eszközök között említhető az értékpapírpiazi program (*Securities Market Programme, SMP*), a hosszabb távú refinanszírozási műveletek (*Longer-term Refinancing Operations, LTRO*) és legújabbban az eszközvásárlási program (*Asset Purchase Programme, APP*).

A szekció előadói – *Markus Brunnermeier*, a Princeton Egyetem professzora, *Massimo Rostagno*, az EKB monetáris politikai igazgatója és *Frederik Ducrozet*, a Pictet Wealth Management vezető közgazdásza – egyetértettek abban, hogy az EKB monetáris politikai eszközeinek meghatározó szerepük volt a válságkezelésben, hiszen segítségükkel sikerült fenntartani az államadósságok finanszírozhatóságát, és mára már a defláció veszélyének elkerülését is. Rostagno kiemelte: úgy tűnik, hogy az inflációs célérték felé tartó, legalábbis pozitív – ha nem is 2 százalékos – inflációs szint fenntartható, ami 2017 végétől, 2018 elejétől indokoltá teszi az EKB nem szokványos eszközeinek fokozatos kivezetését. Brunnermeier arra a még mindig jelentős tehertételre hívta fel a figyelmet, hogy sok a hosszú lejáratú hitel, s az euróövezet gazdasági növekedése továbbra is lassú.

Ducrozet a kockázatmegosztás indokoltsága mellett arra figyelmeztetett, hogy a rossz hitelek még mindig bent vannak a rendszerben, így előbb az eltérő kockázatok valamilyen formában történő megszüntetésére kellene megoldásokat találni, és csak ezt követheti a kockázatmegosztás kereteinek kialakítása – vagyis a bankunió utolsó lényeges lépése, az európai betétbiztosítási rendszernek a kiépítése. Egyetértés mutatkozott abban, hogy az unió „kölségvetési kapacitásának” megerősítése lényeges feladat lenne, ugyanakkor ez a közös költségvetés növelésével szembeni tagállami ellenállás miatt igazából csak a költségvetésen kívüli eszközökön keresztül lehet reális – vagyis például az Európai Stabilitási Mechanizmus (*European Stability Mechanism, ESM*) és a „Juncker-terv” keretében elindított Európai Stratégiai Beruházási Alap (*European Fund for Strategic Investments, EFSI*) megerősítésére van szükség.³

A második szekció a GMU kormányzási kereteinek reformjával foglalkozott. A kiindulópontot az a megállapítás jelentette, hogy a 2015 júniusában publikált Öt elnök jelentésében (*Juncker és szerzőtársai [2015]*)⁴ az euróövezet kormányzásának reformjára vonatkozóan meghatározott lépések első szakasza lényegében lezárult. A fiskális szabályok „okosabbá” váltak, felállították az Európai Költségvetési Tanácsot (*European Fiscal Board*), és a tagállamok létrehozták a saját költségvetési és termelékenység/versenyképességi tanácsukat. Mindeközben kialakultak a makrogazdasági politikák koordinálásának keretei a makrogazdasági egyensúlytalansági eljárás és az európai szemeszter formájában.

A vita résztvevői arra kerestek válaszokat, hogy az új szabályok és intézmények mennyiben tudják betölteni a nekik szánt szerepet. *Pierre Moscovici*, az Európai Bizottság gazdasági és pénzügyekért felelős tagja hangsúlyozta, hogy a szabályok akkor jók, ha egyszerűek, automatikusak, gazdaságilag hatékonyak és politikailag érvényesíthetők. Moscovici szerint az uniós intézményeknek úgy kell meghatározni a feladatkörét, hogy ne sértsék vele a tagállamok szuverenitását. A túl komplex szabályoktól is óvott, mert azokat nem lehet egyszerűen megmagyarázni és számon kérni. Moscovici a tárgyalásokat és a kompromisszumok elérését tartja elsődleges kérdésnek, a szankciókat csak végső eszközként alkalmazná. Az euróövezet helyzete kapcsán hangsúlyozta, hogy az euró stabil; a fő probléma az észak és dél közötti divergencia és a német gazdasági és politikai túlsúly (ez természetesen fakad az ország adottságaiból) – ami erősíti a populista politikai mozgalmakat.

Niels Thygesen, az Európai Költségvetési Tanács vezetője hangsúlyozta, hogy miközben az EKB monetáris politikája az elmúlt két évben sikeres volt, a tagállami költségvetési politikákat komoly problémák jellemzik: a stabilitás és a fenntarthatóság

³ A gazdasági kormányzás reformjával foglalkozó, a berlini Jacques Delors Institut igazgatójának vezetésével felállított munkacsoport tanulmánya is az EKB kiemelkedő szerepére mutat rá a válságkezelés kapcsán, hangsúlyozva, hogy az EKB gyakorlatilag kockázatmegosztó és -stabilizáló szerepet töltött be a válságkezelés során. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a monetáris politika nem helyettesítheti a költségvetési politika eszközeit. A munkacsoport az ESM-et perspektivikusan egy Európai Valutaalappá (*European Monetary Fund*) alakítaná át (*Enderlein és szerzőtársai [2016]*).

⁴ Az Európai Bizottság elnöke (Jean-Claude Juncker), az Európai Tanács elnöke (Donald Tusk), az eurócsoport elnöke (Jeroen Dijsselbloem), az Európai Központi Bank elnöke (Mario Draghi) és az Európai Parlament elnöke (Martin Schulz) által készített tervezet a gazdasági és monetáris unió szorosabbra fűzésére vonatkozó konkrét intézkedések megvalósításáról szól (*Juncker és szerzőtársai [2015]*).

számos kérdést vet fel az elmaradt strukturális reformok szempontjából. *Mario Vella*, a máltai jegybank kormányzója azt a dilemmát vetette fel, hogy az egységes költségvetési politika felé kellene-e elmozdulni, avagy ezzel éppen ellentétben: nagyobb költségvetési rugalmasságra lenne szükség. *Olli Rehn*, a finn jegybank monetáris tanácsának tagja, korábbi uniós biztos hangsúlyozta, hogy a makroökonómiai egyensúlytalanság kapcsán nemcsak a mutatók betartatását kell szem előtt tartani, hanem számos minőségi tényezőt is figyelembe kell venni. Ebben a költségvetési tanácsok fontos szerepet játszhatnak. Rehn egyetértett Moscovicival abban, hogy kellő rugalmassággal kell a kívánt tagállami költségvetési politikai változtatásokat elérni – nem a büntetés, hanem a fenntarthatóság és a stabilitás megteremtése a fő cél.

A 2020 utáni időszak uniós költségvetése előtt álló feladatok

Az EU közös költségvetésének reformját érintő kihívásokkal foglalkozó szekcióülésen elhangzottak egyértelműen tükrözték, hogy a kialakult keretek határozzák meg a jövőbeli irányt is – vagyis például egyelőre nem reális cél az euróövezet költségvetésének megteremtése, egy új, föderatív jellegű munkamegosztás felé való elmozdulás.

Mario Monti, az uniós saját költségvetési forrásainak reformjával foglalkozó, magas szintű munkacsoport (*High Level Group on Own Resources*) vezetője,⁵ korábbi uniós biztos hangsúlyozta, hogy nincs értelme a közös költségvetés bevételi oldalának reformjáról gondolkodni a kiadási oldal szerkezeti reformjának vizsgálata nélkül. Monti rámutatott arra, hogy az uniós költségvetés jelentőségét sajnos alábecsülik: a tagállami vezetők hozzáállása és politikai nyilatkozataik alapján úgy tűnhet, mintha nulla összegű játékról lenne szó. Kiemelte, hogy a GNI alig egy százalékát elérő közös költségvetéstől nem szabad csodákat várni, és semmiképpen sem lennének indokoltak uniós szintű megszorítások. A tagállamokban ugyanis a megszorítások a deficit miatt szükségesek, az EU költségvetése azonban definíciószerűen csak egyensúlyban lehet, így itt a költségvetési hiány miatti megszorítás nem értelmezhető.

Monti szerint abból kellene kiindulni, hogy az uniós szintű költségvetés megnyíban képes európai közjavakat nyújtani. Ennek fő kritériuma, hogy az EU legyen a megfelelő szint, ahol ezeket a közjavakat előállítják; másrészt az EU legyen képes ezen közjavak nyújtására (rendelkezzék az ehhez szükséges megfelelő apparátussal és szakmai felkészültséggel); harmadrészt legyen meg a finanszírozási háttér. Nagyon lényegesnek tartja Monti a demokratikus elszámoltathatóság és transzparencia meglétét. Az új költségvetési keret tervezésénél mindenképpen figyelembe kell venni az új jelenségeket is, amelyek 2014-ben – amikor a magas szintű munkacsoport megkapta mandátumát – még nem voltak igazán hangsúlyosak. Ilyenek a migráció, a terrorizmus vagy az új amerikai elnök által képviselt politika hatásai.

Nadia Calvino, az Európai Bizottság Költségvetési Főigazgatóságának főigazgatója szerint az uniós szintű költségvetéshez kapcsolódó kérdések nagyon kényes politikai

⁵ A saját források reformját megalapozó szakértői javaslatcsomag 2016 végére készült el, és 2017 elején vált publikussá (*Monti és szerzőtársai* [2017]).

területnek számítanak, ezért is fontos, hogy a jövőben is megfelelő egyensúlyt lehessen biztosítani az egyes tagállamok és az egyes szakpolitikai területek között. Az uniós költségvetésnek miközben kellően rugalmasnak és stabilnak kell lennie, mindenképpen kiszámíthatónak is kell maradnia. Calvino felhívta a figyelmet arra, hogy az uniós költségvetést az összes közkiadásán belül betöltött szerepének tükrében érdemes vizsgálni, valamint azokon a területeken mutatkozó jelentőségét érdemes elemezni, ahol van uniós hatáskör. A költségvetés viszonylag jelentős szerepet tölt be ott, ahol az EU-nak vannak megfelelő forrásai. Mivel teljesen más funkciói vannak, mint egy tagállami költségvetésnek, számos területet nem finanszíroz. Ennek az a következménye, hogy bizonyos kiadások az uniós költségvetésben aránytalanak tűnnek (például a közös agrárpolitika finanszírozása), de ezt az uniós szintű funkciók és a közkiadásokon belüli arányok alapján már másképpen lehet megítélni.

A főigazgató hangsúlyozta, hogy az uniós költségvetésnek alapvetően kiegészítő szerepe van, de bizonyos szempontból (elsősorban a kohéziós politikai transzfereknek köszönhetően) gazdaságstabilizátor-szerepet is betölt. A kiadások változtatására mindenképpen szükség lesz a 2020 utáni keretköltségvetésben, mert a migráció és menekültügy kérdésköre jelentősebb uniós szerepet és finanszírozást is igényel. Calvino emlékeztetett arra, hogy közös céljaink vannak; a kérdés „csak” az, hogy miből finanszírozzuk ezek elérését. A legfőbb szempontnak az uniós hozzáadott értéknek kell lennie. Ez véleménye szerint a kohéziós politika, az agrárpolitika, a K + F-politika vagy az oktatáspolitikai esetében az Erasmus+ program keretében mindenképpen kimutatható.

Giacomo Benedetto, a University of London Jean Monnet-professzora a közös költségvetés reformja kapcsán rámutatott az „útfüggőség” problémájára: vagyis arra, hogy az intézményrendszer működése és a tagállamok érdekeinek figyelembevétele egy technokrata, bürokratikus, szabályalapú döntéshozatalt hozott létre, amely a változásokra csak lassan képes reagálni. Véleménye szerint többségi döntéshozatalra lenne szükség több területen is, és szakítani kellene az egyes tagállamok nettó egyenlegére összpontosító megközelítéssel. Rámutatott arra a jelenségre is, hogy a tagállamok a reformokat a biztos források esetleges elvesztése miatt nem igazán támogatják. Biztos források például az agár- vagy a kohéziós támogatások, szemben a K + F-támogatásokkal (amelyekért már versenyezni kell). Benedetto példaként említette, hogy így még az amúgy fejlettebb, versenyképes tagországok (mint Hollandia vagy Dánia) is inkább ragaszkodnak a közös agrárpolitikából származó biztos transzferek fenntartásához. A méretgazdaságossági előnyökre is felhívta a figyelmet: például a közös agrárpolitika fenntartása olcsóbb, mint ha tagállami agrártámogatási rendszerek működnének.

Az EU a változó világban

A konferenciát záró plenáris ülés négy előadója az unió előtt álló legfontosabb kihívásokra kívánt rámutatni. *Anthony Gardner*, az Egyesült Államok volt EU-nagykövete felhívta a figyelmet az új amerikai alelnök azon megjegyzésére, hogy az EU nem tud biztonságot garantálni. Ezt Gardner is lényeges, megoldandó stratégiai kérdésnek tartja. Az európai integráció fő eredményeit összegezve elsőként a prosperitást, másodikként a

demokráciát és az emberi jogok védelmét, harmadikként pedig az EU fegyelmező szerepét (vagyis szabály- és normarendszerének pozitív hatását) említette.

Daniel Mitov korábbi bolgár külügyminiszter véleménye szerint az EU egészen jól működött, amíg nem érték korábban nem látott mértékű külső kihívások – itt mindenekelőtt a jelenlegi migrációs nyomás kezelésére gondolt, de a globális pénzügyi válság hatásaira is emlékeztetett. Véleménye szerint tagállami megoldások helyett jobban integrált fellépésre, gyorsabb és hatékonyabb döntésekre lenne szükség. A menekült- és migránsválság kezelése, valamint a nemzetközi terrorizmus elleni fellépés terén – már csak a schengeni rendszer fenntartása érdekében is – közösen kialakított megoldások kellenének.

Reza Moghadam, a Morgan Stanley globális tőkepiacokkal foglalkozó alelnöke arra hívta fel a figyelmet, hogy a világgazdasági folyamatok nem igazán biztatóak Európa jövőjét illetően. Rámutatott, hogy míg az évtized elején a világ nyolc legnagyobb GDP-jű országából négy volt európai, jelenleg már csak egy (Németország). Hangsúlyozta, hogy a világ változik, és a tőke követi a változásokat.

Heather Grabbe, az Open Society European Policy Institute igazgatója fontosnak tartja, hogy Európát és az EU tagállamait ne a félelem és a fenyegetettség politikája jellemezze, hanem az EU nézzen „kifelé”, és stratégiai területeken alakítsa ki hosszú távú politikáit a globális változások tükrében. Grabbe ilyen kulcsterületeknek tartja a klímapolitikát és az előregedő társadalomból következő változásokra adandó válaszok megfogalmazását.

Az euróövezet kormányzásának további reformja

A konferenciához kapcsolódóan mutatták be a CEPS munkacsoportjának javaslatcsomagját (*Hübner és szerzőtársai* [2017]). A vezető európai uniós tisztségviselőkből és kutatókból álló, *Danuta Hübner* európai parlamenti képviselő, korábbi regionális politikáért felelős biztos által elnökölt munkacsoport az egyes szakterületeken jobb válaszokat adó és hatékony Európai Unióhoz szükséges reformjavaslatokat fogalmazott meg.

Az euróövezet kormányzásával foglalkozó reformjavaslatokat *Joaquín Almunia*, a CEPS igazgatótanácsának elnöke, korábbi gazdasági és monetáris ügyekért felelős biztos vezetésével fogalmazták meg a munkacsoport szakértői. A jelentésük emlékeztet arra, hogy az euró bevezetése az európai egység megerősítését célozta, ezzel szemben a válság nyomán kialakult problémák hatására éppen az ellenkező hatást váltotta ki: egyre mélyebb politikai szakadék alakult ki a hitelező és az eladósodott tagállamok között, és a dél-európai országok az euróövezet kereteit hibáztatják ahelyett, hogy strukturális reformjaik elmaradására vezetnék vissza a problémáikat. Ugyanakkor a spanyolok és az írek sikeres alkalmazkodása is bizonyítja, hogy az euróövezet tagjaként is lehetett kiutat találni a válságból.

A munkacsoport az Öt elnök jelentésében (*Juncker és szerzőtársai* [2015]) lefektetett és eddig megvalósult intézkedéseken túl a költségvetési politika erősebb központosítását tartja szükségesnek. Figyelemre méltó, hogy a stabil közpénzügyi helyzet

alapvető fontosságú, ugyanakkor az ezt biztosítani hivatott hiánytúllépési eljárás keretében még az új – minősített többséget előíró – szabályozás szerint egyszer sem szabtak ki szankciót. Természetesen egy nehéz költségvetési helyzetbe került tagállammal szemben több szempontból sem lehet racionális lépés a szankció, ezért a munkacsoport az ösztönzésen alapuló rendszer bevezetését javasolja, amelyhez még a pénzügyi stabilitás fenyegetettségének bekövetkezése előtt lehetne hozzáférni. Így a rendszer a jól teljesítést jutalmazná ahelyett, hogy a nem teljesítést büntetné. Erre a szerepre az Európai Stabilitási Mechanizmus alkalmas lehet. Az euróövezet pénzügyi stabilitásának másik fontos eleme a 2012 júniusában elindított bankunió teljes körű megvalósítása. Az euróövezet egészére kiterjedő szupranacionális betétbiztosítási rendszer ennek lényeges eleme, ezért a munkacsoport a tagállamok ezzel szembeni ellenállását feloldó konszenzus kialakítására szólít fel.

A munkacsoport az intézmények terén is változásokat sürget: a közös külügyi és biztonságpolitikai főképviselethez hasonlóan egy „európai pénzügyminiszter” is egyszerre több funkciót tölthetne be. Vagyis a gazdasági és monetáris ügyekért felelős biztos az Európai Bizottság alelnöke, az Eurócsoport elnöke (aki elnöke az ESM kormányzótanácsának is), egyúttal az Ecofin Tanács állandó elnöke is lenne egy személyben. Ez a tisztség biztosíthatná a tagállami és európai szintű érdekek együttes szolgálatát, a gazdaságpolitika hatékonyabb koordinálását és a szabályok jobb kikényszeríthetőségét. Ehhez a szerződések módosítására lenne szükség: egyrészt a Tanács elnöklése miatt (mivel azt jelenleg csakis a tagállamok képviselője vezetheti), másrészt amiatt, hogy az európai gazdasági kormányzás kulcsszereplője a Tanács helyett egyre inkább a Bizottság lenne.⁶

Még ha jogilag lehetségessé válnék is a létrehozása, ez az új pozíció csak akkor lehet jelentős és hiteles, ha költségvetési kapacitás társul hozzá az euróövezet saját költségvetésének formájában. A munkacsoport javaslata szerint az euróövezet költségvetését az EU-költségvetés kiegészítőjeként kellene létrehozni, amelyet az euróövezet tagjai finanszíroznának egy új saját forrásból. A munkacsoport az euróövezet kormányzásának megerősítése kapcsán hangsúlyozza, hogy egy jól működő euróövezet lényeges elemei közé nem egyszerűen csak a szabályok betartatása, a bankunió kiteljesítése, a „pénzügyminiszteri” poszt és a költségvetési kapacitás létrehozása tartozik, hanem a szociális standardok közeledése, egy jól megtervezett beruházási stratégia (az EFSI további működése) és egy átfogó kereskedelmi stratégia is.

Hivatkozások

ENDERLEIN, H.–LETTA, E.–ASMUSSEN, J.–BOONE, L.–DE GEUS, A.–LAMY, P.–MAYSTADT, P.–RODRIGUES, M. J.–TUMPEL-GUGERELL, G.–VITORINO, A. [2016]: Repair and Prepare: Growth and the Euro after Brexit. Bertelsmann Stiftung–Jacques Delors Institute, Berlin–Párizs. <http://www.institutdelors.eu/media/repair-and-prepare-growth-and-the-euro-after-brexite.pdf?pdf=ok>.

⁶ Az eurózóna kormányzásának reformjához kapcsolódó jogi lépésekről átfogó elemzést készített Fabbrini [2017].

- FABBRINI, F. [2017]: Reforming Economic and Monetary Union: Legislation and Treaty Change. Spotlight Europe, 2017/01. Bertelsmann Stiftung–Jacques Delors Institut, Berlin. https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/user_upload/EZ_spotlight_europe_2017_01_ENG.pdf.
- HÜBNER, D. ÉS SZERZŐTÁRSAI [2017]: Regroup and Reform. Ideas for a more responsive and effective European Union. Report of a CEPS Task Force. CEPS, Brüsszel. <https://www.ceps.eu/system/files/Regroup%20and%20Reform%20TF%20for%20website.pdf>.
- JUNCKER, J.-C.–TUSK, D.–DIJSSELBLOEM, J.–DRAGHI, M.–SCHULZ, M. [2015]: The Five President’s Report: Completing Europe’s Economic and Monetary Union. European Commission, Brüsszel. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/5-presidents-report_en.pdf.
- MONTI, M. ÉS SZERZŐTÁRSAI [2017]: Future Financing of the EU. Final report and recommendations of the High Level Group on Own Resources. European Commission, Brüsszel, december. http://ec.europa.eu/budget/mff/hlgor/library/reports-communication/hlgor-report_20170104.pdf.

Kengyel Ákos

Kengyel Ákos egyetemi docens, Jean Monnet-professzor, Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Jean Monnet Chair in EU Policies (e-mail: akos.kengyel@uni-corvinus.hu).